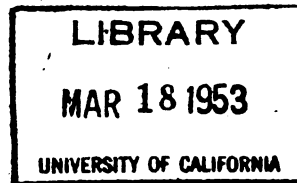

1955
НАШ ЈЕЗИК
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 1-2

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О уједначавању у књижевном језику	1
2. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>-аст</i> и његових варијаната	9
8. М. Шевановић: О једноме облику имперфекта и поводом њега	25
4. В. М. Мићовић: Још о речима изведеним од именице <i>магнет</i>	33
5. Б. Милановић: О употреби бројног придева <i>обоји</i>	38
6. Иван Појовић: Инфинитивна основа неких глагола III врсте	45
7. Милош С. Московљевић: Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника	58
8. Језичке поуке	69

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 1—2

О УЈЕДНАЧАВАЊУ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Све се чешће чују гласови да у књижевном језику има доста неуједначених особина и да је дужност граматичара да их уједначе. Они знају, обично се вели, шта је најправилније, па имају према томе да поступе.

Овде се допуштају доста назадна схватања о улози граматичара, с једне стране, и о језичком развитуку, с друге. Пре свега, у сваком језику има двојних и тројних облика који су сви подједнако правилни и који се зато могу потпуно једнако и употребљавати. Напр. код заменица у дативу имамо подједнако: *шом, шоме, шому, овом, овоме и овому* и сл. Све што граматичар може рећи јесте да се у савременом језику најобичније употребљавају у том падежу *шом* и *шоме, овом* и *овоме*, а да је *шому* и *овому* знатно ређе и да већ донекле прелази у архаизме. То исто вреди за локатив (у *шом граду, у шоме граду*), па је и ту *шому* и *овому* знатно ређе. Да ли је потребно и да ли одговара нашем језичком осећању да неко пропише на основу историског развитака нашег језика, а то је чињено каткада и са компетентних страна, да *шому* и *овому* треба употребљавати, и то у дативу, јер то одговара нашем старом језику и, ако хоћете, и прасловенском, а према томе и осталим словенским језицима, а *шом* и *овом* да се задржи само у локативу, јер је тако у старом језику, а тако исто и *шоме* само у локативу, јер оно садржи старо *шом* и новији додатак (партикулски) *е* који се развио у току историског развитака нашег језика. То, наравно, нико ко осећа савремени књижевни језик не би допустио, не само зато што би то значило враћати наш језик уназад и стварати распоред савремених наставака према старом језику, него и нарочито зато што то не би одговарало и његову савременом језичком осећању: облици

на у (тому, овому) изазивали би значење које се везује са архаичним облицима. Колико је осећање савременог књижевника у складу са народним језиком, види се и по томе што су облици *Шому* и *овому* и у народном језику ређи од облика у дативу *Шом* и *Шоме* или *овом* или *овоме* (исп. Маретића, Грам. и стил. II изл. 172). За Вуков језик Маретић је навео само један пример употребе оваквих заменица уопште са тим наставком (*никому не казуј* у прев. Нов. зав. Мат. 8, 4); међутим код Даничића има таквих примера доста (*ibid.*) јер се Даничић у том правцу држао других мисли него Вук.

Занимљиво је запитати се, зашто у Вукову језику или у књижевном језику уопште нема облика *нашеме* поред *нашем*, *нашему* у локативу или дативу (исп. такође *њим*, *њиме*, али обично једино *њему* и ретко *њем*, али не и *њеме*). Уствари, у неким крајевима (као напр. у Босни и Херцеговини) има и *нашеме* и *њеме* и сл., и то у сасвим обичној употреби; али та употреба још није прешла границе покрајинских особина које би се наметале својом неопходношћу књижевном језику. Зато оне остају изван њега.

Из овога се види колико је наш књижевни језик још жив, пун полета и неукалупљености и како је чврстим везама спојен са народним језиком. Да се обазремо на особине његове које су са овим у вези. Поменуо сам да се облици *овому*, *Шому* полако губе, иако још постоје у извесној употреби; међутим код личне заменице *он* — *њему* је једини општи облик датива и локатива; *њем* у дативу и локативу је сасвим ишчезло, а и у народним песмама је знатно ређе неголи *њему* (Маретић, 159). Па не само то, већ код заменице *он* и у другим падежима налазимо старе (неокрњене) облике као *њега*, док код присвојних заменица имамо читав низ облика, напр. у генитиву: *мојега*, *мојег*, *мога*, *мог* (у дат. *мојему*, *мојам*, *моме*, *мом* и сл.). Све је то тако и у нашем језичком осећању и све се то држи заједно врло чврсто. Свако мешање граматичара да се то преудеси према историској граматици — значило би грубо насиље над језиком. Граматичар има да иде за језиком: оно што је у њему постало опште, да забележи као такво, што је почело да се губи и да због тога добија нове преливе у значењу, да га

као такво изнесе, а што се у неком месту или крају јави као новина, — да то и изнесе као покрајинску црту. Његова је дужност и да рече: да ли се том покрајинском цртом попуњава каква празнина у језику, и да на то скрене пажњу, или је то само двојни, или тројни или уопште напоредни облик поред онога или оних који су се већ и дотле употребљавали, (в. сличне примере НЈ III Н. С. 3—4, 128—144).

Све се ово нарочито лепо види у акценту говорног књижевног језика; и ту има и двојних и тројних изговора, најчешће различних у језику исте језичке заједнице. Напр. *лејџа* — акуз. *лѣјџу*, али и *лејџу*, *лѣвачкѣ*; *а*, *џ* и *лѣвачкѣ*; *ѣ*, *џ*, *лѣкаши*, *лѣчѣм* и *лѣкаши*, *лѣчѣм*, *дѣвожѣње* и *дѣвожѣње*, *мѣхала*, *мѣла* и *мѣла*, *мѣх*, ген. *мѣха* и *мѣх*, *мѣха*, *плѣшѣмо* 1 л. мн. и *плѣшѣмо* итд. За сваки од ових двојних или тројних облика могу се наћи оправдани језички разлози, али и за њих вреди оно исто што и за двојне или тројне гласовне варијанте или за сличне облике. Код акцената и дужина тешкоће су много веће неголи код гласова или облика јер њихова система није увек тако чврста (мислим на посебне говоре) као код гласова и облика. Зато се у овом правцу за наш књижевни језик узима као главно или опште мерило Вуков или Даничићев језик. Ја велим као „главно“ или „опште мерило“ због тога што и у књижевним центрима у којима се говори добром акценатском системом има тако дубоко укоренењих, а у извесном правцу оправданих, отступања од Вукове и Даничићеве акцентуације да њих не можемо просто одбацити. Напр. у нашем језику од глагола учесталих типа *дѣвѣдиши*, *дѣвѣзиши*, *зѣвѣдиши*, *износѣши*, *донѣсиши* итд. у Вукову језику остаје увек акценат инфинитива код глаголских именица, дакле: *дѣвѣђење*, *дѣвѣжѣње*, *зѣвѣђење*, *донѣшѣње* и тако увек; међутим у савременом књижевном језику источног центра увек је акценат према садашњем времену (тј. *дѣвѣзѣм*, *зѣвѣзѣм*, *износѣм*, *донѣсѣм* и сл.), дакле: *дѣвожѣње*, *зѣвожѣње*, *изношѣње*, *дношѣње* и сл. — читава лепо ограничена система. Оба се облика са историске тачке гледишта могу бранити и зато су оба правилна. Ми ћемо давати преимућство ономе који се у нашим крајевима искључиво употребљава, али дајемо и осталим центрима право да употребе други обик. И све ће то, бити донде докле не преовлада

свугде један облик за који ће бити везано језичко осећање целине.

Са ових разлога код акцената има више неодређености него код других облика: зато је ту остављена и већа слобода. Али и та неодређеност и та слобода морају бити у духу осталих особина нашег књижевног језика: прво, да заједно одговарају изговору у народу; друго, да претстављају особине развијене у духу акценатских система нашег језика и, треће, да не демантују основне законе употребе силазних и узлазних акцената у нашем језику (в. НЈ н. с. II 227-237, III 149-153, 226-241).

Из ове кратке анализе неколиких облика, а и други су њима мање или више слични, излазе општија правила о употреби речи и облика у нашем књижевном језику:

а) Двојне и тројне облике који су се у нашем језику развијали треба сматрати као богатство језика, а не као нагомилавање непотребних образовања која коче лако савлађивање нашег језика. Језик ће у току свога развитка умети да употреби те синониме или за различну службу или за различне преливе у значењима.

б) Покрајинске речи су такође богатство језичко. И оне имају права да буду употребљене када то потребе стила или језика некога писца затраже. Да ли ће оне постати општејезичке или остати само као покрајинске речи, зависи од њихове изразитости и способности да попуне какву празнину у општем књижевном инвентару. Зато у речницима и другим помоћним књигама за познавање књижевног језика њих треба износити напореда са општекњижевним речима. Тако исто треба износити и двојне или тројне облике у којима се износе оправдане црте установљеног система књижевног језика.

в) Одавно је позната основна карактеристика нашег књижевног језика која је сва у пуној примени демократског начела: у књижевном језику може бити оно што је у народном језику или што се по правилима нашег језика из народних црта правилно развија. Али ако се више црта за исто значење развије на различним тачкама наше територије, онда има права на општу употребу у књижевном језику оно

што се распрострло или на већину народа или на већину књижевника. Караџић је добро осећао да је ово иста ствар са два лика: оно што је обично у народном језику, обично је и у језику књижевника у којих наш књижевни језик живи правим животом народног језика.

Онда кад је било тако мало демократизма у свету, кад га је било и у нашој земљи врло мало, у књижевном језику нашем он је остварен у потпуности — захваљујући проницљивом духу великога Вука.

Може ко запитати после овога: шта су погрешке у књижевном језику? Јер ако су књижевници по правцу свога рада и духу своје у исто време и народни књижевници, то значи да се њихове грешке налазе у народном језику. А то би значило да и народ у свом језику греши. Па зашто, онда, у једним случајевима називамо особине народног језика правилним, а у другим — погрешним? Зар и то нису само двојни или тројни облици као и они које напред поменуемо?

Признавање за извесно време само једних облика као правилних истиче из социјалног или друштвеног значаја сваког књижевног језика, с једне стране, и граматичких језичких система, с друге. За све напред побројане случајеве ми смо и нарочито истакли или да су се непосредно доследно развили или да се могу оправдати самом језичком системом, тј. да су напоредни правилни облици. Онако како већина народа говори — особина је најзад и саме системе књижевног језика. Али појединачна особина, ма где се у нашем народу јавила, која се противи установљеној језичкој системи — грешка је према ономе што употребљава већина народа и што претставља општу језичку систему. Несумњиво је да и „грешка“ има својих разлога и оправдања, јер се и она извршила према особинама народног језика, али је она у ово време „грешка“. Напр. у савременом језику често се употребљава неправилно *донешен* место *донесен*, јер у системи тога глагола нема никаквог разлога да се *с* претвори у *ш*; али од учесталог глагола *доносим* који се употребљава у системи глаголског вида према *донесем* има правилно *доношен*; одатле је, због те везе међу тим глаголима и по значењима и по глаголском виду, унесено *ш* и у облик *донесен*,

те гласи данас код многих *донешен*. Граматичар не прима облик *донешен* зато што се противи глаголској системи *донесем* — *донесен*; али он ће то моћи чинити само дотле докле облик *донешен* не постане општи. Када то буде једнога дана, а можда тај дан и није далеко, мораће у систему глагола *донеши* ући и *донешен* као обавезни облик, а *донесен* или као архаичан или да буде одбачен као облик који се сасвим изгубио. И то не би било ништа необично за систему тога глагола, јер и његов инфинитив *донеши* место старијег *донести* развио се према аористу *донѣх* (место још старијег *донѣс*), развио се, дакле, по угледању на облик који је био у истој системи, али је припадао другој употреби. Ја бих могао навести читав низ облика који још непрестано према системи књижевног језика претстављају грешке, али према широкој употреби можда би имали права да затраже да буду примљени као општи. Зато је тако тешка борба са њима наших граматичара.

Из овога се види да је потребна и извесна ревизија књижевних језичких система ако желимо да у потпуности одржимо демократичност основних принципа нашег књижевног језика. То је дужност наше т. зв. нормативне граматике. Она није у томе да прописује (или „нормира“) извесне особине у језику, него да се тачно обавести колико су извесне особине језичке прешле границе индивидуалне или покрајинске употребе и постале општејезичке. Тада оне улазе, по неопходности примене демократског принципа оствареног у нашем књижевном језику, и у језичке системе књижевног језика.

Ово се, мислим, и само по себи разуме. Али ипак захтева да учинимо извесне напомене и ограничења или бар да извесним појавама дамо њихово право место:

Наш књижевни језик — народни је језик употребљен у књижевности. Познато је такође који народни дијалекти чине његову основицу и познато је такође и то, да се величином те основице наш књижевни језик одликује, повољно за себе, од многих великих књижевних језика. Није код нас књижевни језик једног краја наметнут другим крајевима као што је било код других књижевних језика (француског, тали-

јанског и сл.), већ је књижевни језик код нас слободан савез језика књижевности и народног језика. Тај се савез очувао и данас, и у различним деловима наше земље он је дао различна достигнућа. Народни језик још се стално пробија кроз књижевни језик, на првом месту, зато што се људи из народа пробијају стално у прве редове наше културе, и тако стално освежавају везу између књижевног језика и народног, а, друго, и зато што је код претставника нашег књижевног језика још жива народска струја онако како је она од почетка стварања нашег књижевног језика у њему остварена. Према структури наше земље, према демократском развоју њеном, нема изгледа да ће се у догледно време тај савез разрушити. Зато ће процеси развоја народног језика и књижевног још дуго време ићи напореда и зато ће се творачки дух народног језика стално осећати у књижевном. Ето због чега ће ревизија нормативне граматике бити стално код нас на дневном реду.

То је сасвим природно. Али исто тако је правилно да се књижевни језик не мења често. Књижевни је језик оруђе културе, и зато он мора бити увек до извесне мере стабилан. По писмености претставника једне заједнице мери се висина културности једног друштва. Зато се књижевни језик не може стално мењати, иако се његова основица — говорни књижевни језик, исто онако као и народни језик, стално мења. Али се ипак не може оставити код нас да јаз између књижевног писаног језика и говорног или народног постане онако велики као што је постао у многих високо културних народа. После извесног времена тај се јаз мора засути, да би се непосредна веза између народног језика и књижевног успоставила, и то утолико пре што ће у говорном књижевном језику и народном бити тада свега што је за то потребно.

Зато се и народни и књижевни језик морају стално посматрати и грађа о њима мора се стално и купити и класификовати, да би се једног дана потребна ревизија могла извршити. Да ли ћемо извесне особине, које се у току времена буду јављале, називати просто грешкама или отступањима од књижевне системе која се не могу допустити — то нема великог значаја. Али се једном утврђена система мора

одржавати до нове ревизије. Она ће помало у неким својим деловима застаревати, то је несумњиво. Ми и данас већ не употребљавамо извесне језичке особине које је Вук употребљавао, а развили смо друге које су се код њега тек у зачетку налазиле. То је донео сам језички развитак и за то није потребна никаква ревизија; али има појединачних особина-грешака које се код наших писаца стално одржавају иако граматичари — са Вуком и Даничићем на челу — устају против њих више од једног века. Међу тим грешкама свакако ће бити и таквих које су нашом језичком територијом толико овладале да о њима мора повести рачуна и наша нормативна граматика.

Када би требало извршити поменуто ревизију и како је треба извршити? Када се за то накупи довољно поуздане грађе која се мора сакупљати зналачки, научним методима који ће се применити у различним правцима. Када та грађа и обилношћу својом и значајем буде давала довољно оправданих разлога да се таква ревизија предузме, њу ваља и предузети. А то ће одредити и њу ће извршити они којима само друштво наше буде ставило у задатак да споразумно утврде главне тачке опште, нормативне граматике. Да то тачно учине, помоћи ће им сам развитак нашег говорног књижевног језика и народног.

Наш језик, исто као и сваки други књижевни језик, који је снажно средство наше културе и наш најближи пратилац у свима догађајима и нашег живота и живота наших народа, заслужује да га са свих страна брижљиво негујемо, чувамо његово богатство и његове лепоте, да бисмо га, у што већој потпуности, предали новим поколењима која ће даље развити и једно и друго.

А. Белић